

UDK 82-97Golub I.:75.056Klović J.

Primljeno: 17. 4. 2017.

Prihvaćeno: 18. 12. 2017.

Pregledni članak

DILIGENTIA IN MINIMIS MAXIMA JULIJE KLOVIĆ KAO ZNANSTVENA TEMA I KNJIŽEVNA INSPIRACIJA IVANA GOLUBA

Mario KOLAR

Hrvatski sabor, Knjižnica
Trg sv. Marka 6, 10 000 Zagreb
mario.kolar@gmail.com

»Što mi to govori Klović? 'Najveća pomnja u najmanjim stvarima – diligentia in minimis maxima'. Znam, to je pohvala njegovu sitnoslikarskom umijeću, ali to je i pouka ljudskom životu. Ne mogu svi raditi takozvane velike stvari. Ali ne mogu li svi s velikom pomnjom raditi malene stvari. I nije li velika pohvala biti 'najveći u najmanjemu – maximus in minimis'« (Ivan Golub, *Lice prijatelja*, Zagreb, 2000., 231).

Sažetak

Među brojnim proučavateljima života i djela Julija Klovića (1498. – 1578.) posebno mjesto pripada Ivanu Golubu. Naime, osim što je o Kloviću objavio desetak znanstvenih radova, Golub je glasovitom hrvatskom renesansnom sitnoslikaru posvetio i otprilike jednak broj književnih i sličnih zapisa. Nakon analize i interpretacije Golubovih znanstvenih i književnih radova posvećenih Kloviću, dolazi se do zaključka da Klović Golubu ne predstavlja samo znanstvenu temu, nego i umjetničku, a moglo bi se reći, i životnu inspiraciju, i to prije svega kao *našijenac* u Vječnom Gradu s kojim se može poistovjetiti, odnosno kao Hrvat koji je (umjetnički) djelovao izvan nacionalnih granica. Osim toga, sličnosti između Goluba i Klovića mogu se prepoznati i u tematiziranju religioznih motiva i težnji prema izražajnom minimalizmu, odnosno općenito prema interesu za tzv. male stvari.

Cljučne riječi: Julije Klović, Ivan Golub, slikarski minimalizam, književni minimalizam.

Uvod

Još za života prozvan »Michelangelom sitnoslikarstva«, hrvatski minijaturist Julije Klović (1498. – 1578.) nije samo jedan od najafirmiranijih hrvatskih umjet-

nika u svijetu nego i jedan od najvećih renesansnih sitnoslikara. U tom su mu smislu pažnju posvećivali kako strani tako i domaći proučavatelji, među kojima istaknuto mjesto pripada hrvatskom svećeniku, teologu, povjesničaru i književniku Ivanu Golubu, profesoru emeritusu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji se osim Klovićem, među ostalim, bavio istraživanjem života i djela i drugih istaknutih hrvatskih umjetnika i znanstvenika starijih razdoblja, posebice onih koji su djelovali u Rimu (Juraj Križanić, Ivan Paštrić, Bartol Kašić, Marko Antun de Dominis, Ivan Lučić itd.). I dok je Golub nedvojbeno najznačajniji hrvatski križanicolog i paštricolog, neki proučavatelji, poput povjesničara umjetnosti Milana Pelca, smatraju da je Golub i »nakon Kukuljevića zacijelo naš najzaslužniji istraživač života i djela sitnoslikara Julija Klovića«¹. No, taj znameniti hrvatski duhovnik, učenjak i umjetnik nije *samo* zaslužni istraživač Klovićeva života i djela nego je njegova povezanost s Klovićem i mnogo dublja. Golub je, naime, glasovitom dvorskom minijaturistu – čime se dodatno izdvaja među svim ostalim klovićolozima – posvetio i određen broj književnih, autobiografskih i sličnih zapisa. Stoga ćemo u ovom radu osim sagledavanja Golubova znanstvenog bavljenja Klovićem interpretirati i njegove književne i slične zapise inspirirane »don Julijem«, kako mu se u pojedinim zapisima obraća.

1. Klović kao Golubova znanstvena tema

Kako je sam zapisao, Golub je svoj istraživački rad o Kloviću započeo 1968. godine, a rezultate svojih istraživanja prvi je put u javnosti iznio u obimnom članku »Juraj Julije Klović Hrvat (1498 – 1578). Georgius Iulius Clovius Croata«, koji je u tri nastavka tiskan u časopisu *Peristil* od 1973. do 1977. godine.²

U prvom dijelu svojeg članka, temeljem arhivskih dokumenata i literature, Golub raspravlja o Klovićevu imenu, prezimenu i nadimku, nudeći vlastito viđenje te problematike, čijoj je zamagljenosti dijelom pridonio i sam Klović, koji se različito potpisivao te su, sukladno tome, različiti proučavatelji u svojim radovima i navodili različite hrvatske, latinske i talijanske inačice njegova imena.³ Golub je, s obzirom na lingvističke i kontekstualne razloge, najskloniji obliku imena *Juraj Julije* te prezimena *Klović*, s dodatkom *Hrvat*, odnosno *Croata*, zato što se Klović na taj način sam u nekoliko navrata potpisao, a i suvreme-

¹ Milan PELC, *Fontes Clovianae. Julije Klović u dokumentima svoga doba*, Zagreb, 1998., 9.

² Usp. Ivan GOLUB, Juraj Julije Klović Hrvat (1498 – 1578). Georgius Iulius Clovius Croata, u: *Peristil*, 16–17 (1973. –1974.) 1, 65.

³ Usp. *Isto*, 65–78.

nici su ga nerijetko tako imenovali sukladno tadašnjem običaju da se umjetnikovu imenu i prezimenu doda i oznaka nacionalnog podrijetla.

U drugom dijelu svojeg članka Golub raspravlja o problemu Klovićeva rodnog mjesta, s obzirom na to da su se i o tome u literaturi također mogla pronaći različita mišljenja.⁴ Kako bi odgovorio na to pitanje, Golub osim arhivskih dokumenata i literature u razmatranje uključuje i predaje vinodolskog kraja, za koji smatra da je Klovićev zavičaj, čime ulazi i u problematiku Klovićeva djetinjstva i mladenaštva, o kojima se također vrlo malo zna.

U trećem nastavku svojeg članka Golub najprije pažnju posvećuje Vasarijevim zapisima o Kloviću te rekonstrukciji odnosa tih dvojice velikana.⁵ Zatim donosi spoznaje o Kloviću koje je pronašao u arhivu i knjižnici samostana i crkve sv. Petra u okovima u Rimu, gdje je Klović pokopan. Razlozi zbog kojih je upravo tamo istraživao leže i u činjenici da je Klović jedno vrijeme bio član reda Regularnih kanonika sv. Augustina, odnosno njihove Kongregacije lateranskih kanonika Presvetog Otkupitelja, koji upravljaju spomenutom crkvom i samostanom. Od tamo pronađenih dokumenata Golub posebnu pažnju posvećuje povelji tadašnjeg sitnoslikarevog pokrovitelja kardinala Marina Grimanija iz 1536. godine, kojom svojem štićeniku podjeljuje beneficij župne crkve sv. Bartolomeja u dijecezi Perugia, kako bi se mogao »prikladno uzdržavati«, ali i kako bi mu izrazio »posebnu milost«, imajući pred očima njegove »zasluge«.⁶ Osim tih podataka, prema Golubu, dokument je važan i zbog toga što donosi jedini službeni podatak o tome da je Klović bio redovnik/svećenik (Grimani ga naziva »presbyter«). Golub pažnju posvećuje i nadgrobnom spomeniku koji su 1632. godine regularni kanonici podigli Kloviću u spomenutoj crkvi sv. Petra u okovima, na kojoj, između ostalog, stoji da je Klović »slikar bez premca« (»pictor nvlly secvndvs«), a kod njegova imena piše da je »iz Hrvatske« (»de Croatia«).⁷

Nakon opisa još nekih dokumenata, ali i arhiva u kojima nije uspio ništa pronaći o Kloviću, Golub na kraju članka kratko govori o sadržaju pisma kasnijeg Klovićeva pokrovitelja, kardinala Alessandra Farnesea, upućenog svojem štićeniku iz Caprarole 1570. godine, koje se nalazi u Državnom arhivu u Parmi, u kojem kardinal Farnese od Klovića naručuje sliku koju želi pokloniti gospođi Jeronimi, ženi ambasadora kralja Filipa. Riječ je o jedinom sačuvanom pismu koje je Kloviću uputio njegov najpoznatiji i najdugovječniji pokrovitelj kardinal Farnese.

⁴ Usp. *Isto*, 31–42.

⁵ Usp. *Isto*, 43–58.

⁶ Usp. *Isto*, 48.

⁷ Usp. *Isto*, 50.

Nekima od arhivskih dokumenata kratko spomenutima u ranije objavljenim radovima Golub se ponovno vraća 1980. godine u članku »Nova vrela o Juliju Kloviću (1498 – 1578)«. ⁸ Prvo govori o spominjanoj povelji kardinala Grimanija iz 1536. godine, a zatim o spominjanom pismu kardinala Farnesea iz 1570. godine. Treće vrelo koje navodi do tada je nepoznati dokument o danu i mjestu Klovićeve smrti. Naime, do tada se u literaturi, temeljem pogrešnih interpretacija iz njegove oporuke, navodilo da je Klović umro 5. siječnja 1578. godine u palači Farnese u Rimu. Golub u svojem članku, suprotno tome, izvještava o zapisu iz matice umrlih župe San Lorenzo in Damaso u kojem izričito stoji da je Klović umro 3. siječnja 1578. godine. Što se tiče mjesta smrti, u matici, kao i u oporuci, jednako piše da je Klović umro u Farneseovoj palači, ali u to je vrijeme, objašnjava Golub, ono što danas nazivamo palača Farnese još bila u izgradnji, a kardinal Farnese i njegovi podanici, među kojima je bio i Klović, stanovali su u palači Cancelleria, pa je vjerojatnije, drži Golub, da je Klović umro u toj palači. Uostalom, zbog toga se zapis o njegovoj smrti i nalazi u matici umrlih župe San Lorenzo in Damaso, koja obuhvaća područje gdje je nekad bila palača Cancelleria, a ne palača Farnese. »I tako smo napokon, upravo o četiri stotoj obljetnici Klovićeve smrti, došli do službenog, vjerodostojnog dokumenta o mjestu i danu smrti znamenitog minijaturiste«, zaključuje Golub. ⁹ Posebnu pozornost Golub posvećuje i činjenici da u matici umrlih kod Klovićeva imena nema nikakve uputnice o tome da je bio redovnik/svećenik. To ga navodi na zaključak da je vjerojatno »Klović papinskom dispENZOM koju mu je davno bio pribavio kard. Grimani napustio redovnički i, možda kojom drugom dispENZOM, svećenički stalež kako bi se svim vremenom i svim snagama mogao posvetiti umjetnosti«. ¹⁰

Sljedeći Golubov rad o slavnom minijaturistu nastao je kao prilog znanstvenom skupu održanom 1978. godine u Zagrebu u povodu obilježavanja 400. obljetnice Klovićeve smrti. Golub je na tome skupu sudjelovao referatom o datumu i mjestu Klovićeve smrti o kojima smo netom govorili, a rad je objavljen 1983. godine u časopisu *Peristil*. ¹¹

⁸ Članak je prvotno objavljen na talijanskom jeziku u talijanskom časopisu *Paragone (Arte)*. Usp. Ivan GOLUB, Nuove fonti su Giulio Clovio (1498 – 1578), u: *Paragone (Arte)*, 31 (1980.) 359–361, 121–140, a tek zatim na hrvatskom jeziku u zagrebačkom časopisu *Croatica christiana periodica*. Usp. Ivan GOLUB, Nova vrela o Juliju Kloviću, u: *Croatica christiana periodica*, 4 (1980.) 6, 45–60.

⁹ Ivan GOLUB, Nova vrela o Juliju Kloviću, 49.

¹⁰ *Isto*, 50.

¹¹ Usp. Ivan GOLUB, Prilog datiranju života Julija Klovića, u: *Peristil*, 26 (1983.) 1, 127–130.

Golub je o Kloviću govorio i na znanstvenom skupu *Dante i slavenski svijet*, održanom 1981. godine u Dubrovniku. U svojem izlaganju, naslova »Klovićev Dante«, objavljenom tri godine potom u zborniku s tog skupa,¹² Golub raspravlja o Klovićevu autorstvu ilustracija *Raja* Danteove *Božanstvene komedije*, koja je dio rukopisnog kodeksa *Urbinate Latinus 365*, koji se nalazi u Vatikanskoj knjižnici. Iako se autorstvo ilustracija, za koje se nerijetko navodi da pripadaju najljepšim stranicama knjižnih dekoracija XVII. stoljeća, vrlo dugo pripisivalo Kloviću, Golub se slaže s Luigijem Michelinijem Toccijem, koji je pokazao kako su ilustracije djelo drugog autora (Valerio Mariani di Pesaro), koji je, međutim, bio pod velikim Klovićevim utjecajem.¹³ U tom smislu Golub zaključuje: »Ipak nekakav je makar neizravan trag Klovićevog duha u Danteovu *Raju* u kodeksu Urbin. Lat. 365. 'E pur si muove.«¹⁴

Na znanstvenom skupu u povodu nove velike Klovićeve obljetnice, 500. godišnjice rođenja, održanom 1998. godine u Zagrebu, Golub sudjeluje priopćenjem »Novi doprinosi za Klovića«, koje je tri godine kasnije objavljeno u zborniku sa skupa.¹⁵ U članku Golub govori o nekoliko novopronađenih dokumenata o Kloviću. Prvi od njih je Klovićev autograf na popisu darovatelja za gradnju crkve sv. Luke u Rimu iz 1570. godine, koji se nalazi u Povijesnom arhivu Nacionalne akademije sv. Luke u Rimu. Na toj se darovnici Klović potpisao s »Io don Julio Clouio di Crouatia«.¹⁶ Taj je dokument, prema Golubu, još jedan dokaz da Klović potječe iz Hrvatske, a iz njega saznajemo i koji su još umjetnici darovali svoje prilog za crkvu, odnosno kojem je rimskom umjetničkom krugu Klović tada pripadao. U istom arhivu Golub je pronašao i blagajnički dnevnik u kojem je naveden Klovićev oporučni dar za tu crkvu. Na zidu, pak, palače Carpegna, tj. zgrade Nacionalne akademije sv. Luke, Golub je primijetio Klovićev (auto)portret, koji ne navode dotadašnji klovićolozi, te o tome izvještava u članku. Iz podataka do kojih je uspio doći nije jasno je li riječ o portretu ili autoportretu, no Golub zaključuje da to i nije važno, nego je važna činjenica »da se Klović nalazi u nizu velikana likovne umjetnosti čiji

¹² Ivan GOLUB, Klovićev Dante, u: Frano ČALE (ur.), *Dante i slavenski svijet*, Radovi Međunarodnog simpozija = *Dante e il mondo slavo*, Atti del convegno internazionale, Dubrovnik 26. – 29. X. 1981., I, Zagreb, 1984., 261–263.

¹³ Usp. Luigi MICHELINI TOCCI, *Il Dante urbinato della Biblioteca Vaticana (Codice urbinato latino 365)*, Città del Vaticano, 1965., 64, 139.

¹⁴ Ivan GOLUB, Klovićev Dante, 263.

¹⁵ Usp. Ivan GOLUB, Novi doprinosi za Klovića, u: Milan PELC (ur.), *Klovićev zbornik: minijatura – crtež – grafika 1450. – 1700.*, Zbornik radova sa znanstvenoga skupa povodom petstote obljetnice rođenja Jurja Julija Klovića, Zagreb, 22. – 24. listopada 1998., Zagreb, 2001., 33–49.

¹⁶ Usp. *Isto*, 34.

portreti rese prostore Akademije sv. Luke¹⁷. Nakon dokumenata povezanih s Akademijom sv. Luke, Golub na kraju članka izvještava o onima koji se nalaze u Državnom arhivu u Parmi. Riječ je o pismima različitih ljudi iz kruga kardinala Farnesea u kojima se Klović uglavnom spominje samo uzgred, a važni su, prema Golubu, zbog toga što se iz njih može rekonstruirati kojim krugom ljudi je Klović bio okružen.

Najopsežniji Golubov rad posvećen Kloviću je rasprava »Julije Klović – Giulio Clovio Croata«, objavljena kao prilog pretisku Časoslova Farnese 2001. godine.¹⁸ Prema ocjeni proučavatelja, ta rukopisna molitvena knjiga, koju je za svojeg mecenu Klović brižljivo oslikavao devet godina (1537. – 1546.), jedan je od najslavnijih rukopisa talijanske renesanse, u kojem se Klovićevo sitnoslikarsko umijeće pokazalo kao »jedan od najvećih trijumfa iluminiranja rukopisa«¹⁹. Golubova popratna studija o Klovićeve životu ustvari je svojevrsna sinteza njegovih istraživanja života i djela majstora slikarskog minimalizma, jer su u nju uvrštene najvažnije spoznaje iz svih njegovih ranijih priloga o Kloviću, a dodao im je i neka nova: »Neka sam istraživanja [o Kloviću] objavljivao... druga su još neobjavljena. Jedna i druga ovdje priopćujem, neka skraćujem, druga dopunjujem, neka ispravljam. Neki su izvori bili objavljeni s pogreškama, a neke dvojbe oko čitanja istom sada u ponovnom iščitavanju razriješene. U svojoj jednostavnosti, mislim da je u nekim dugim spornim pitanjima dana konačna riječ.«²⁰

Konačnu riječ tako je Golub na početku svoje studije dao o prijedporima oko Klovićeve imena, prezimena i nadimka, o čemu je osnovne naznake dao još u svojem prvom radu o Kloviću. Uspoređujući i interpretirajući ponovno arhivske dokumente, stručnu literaturu i Klovićeve potpise, Golub smatra da bi bilo »najumjesnije danas zvati Klovića onako kako ga se tada zvalo i poznavalo u umjetničkom svijetu: (Georgius) Iulius Clovius Croata, (Juraj) Julije Klović Hrvat«.²¹ Time se ujedno razrješuje i pitanje Klovićeve nacionalnosti

¹⁷ *Isto*, 42.

¹⁸ Usp. Ivan GOLUB, Julije Klović – Giulio Clovio Croata: istraživanja, u: Miroslav BEGOVIĆ (ur.), *Časoslov Farnese s minijaturama Julija Klovića*, Zagreb – Graz, 2001., 129–220. Studija je prevedena na engleski: Ivan GOLUB, Giulio Clovio Croata: explorations, u: Miroslav BEGOVIĆ (ur.), *Farnese Book of Hours with Illuminations by Giulio Clovio Croata*, Zagreb – Graz, 2001., 129–220, i njemački jezik: Ivan GOLUB, Giulio Clovio Croata: Forschungen, u: *Das farnese-Stundenbuch mit Miniaturen von Giulio Clovio Croata*, Graz, 2001., 139–242.

¹⁹ William M. VOELKLE, Časoslov Farnese: *Maraviglia di Roma* (Čudo Rima), u: Miroslav BEGOVIĆ (ur.), *Časoslov Farnese s minijaturama Julija Klovića*, 87.

²⁰ Ivan GOLUB, Julije Klović – Giulio Clovio Croata: istraživanja, 130.

²¹ *Isto*, 134.

koju su neki proučavatelji dovodili u pitanje. Dodatan dokaz Klovićeve hrvatske provenijencije, prema Golubu, njegova je biografija u drugom izdanju knjige *Životi slavnih slikara, kipara i graditelja Giorgija Vasarija*, izašoj 1568. godine u Firenzi.²² U toj knjizi Vasari vrlo precizno specificira civilnu (*Croazia*) i crkvenu (*Diocesi di Marducci*) pokrajinu te mjesto (*Villa detta Grisone*) Klovićeva rođenja, što Goluba navodi na zaključak da mu je podatke dao sam Klović, tim više što je iz Vasarijevih pisama razvidno da su se ta dva velikana osobno dobro poznavala. U tom smislu za Goluba nema dvojbi da su Vasarijevi podaci vjerodostojni, odnosno da je Klović rođen u Hrvatskoj. Što se samog mjesta rođenja tiče, Golub misli da je riječ ili o mjestu Grižane ili o frankopanskom posjedu Griže u Vinodolskoj dolini.

Nakon razrješavanja pitanja oko Klovićeva imena te mjesta rođenja, Golub u nastavku rasprave komentira dokumente o Kloviću o kojima je uglavnom već pisao u svojim prijašnjim radovima. Najviše prostora posvetio je Klovićevu autografu iz 1570. godine te zapisu iz matice umrlih, temeljem kojih je revidirao dotadašnje spoznaje o danu i mjestu Klovićeve smrti. Ponovio je i svoje prijašnje spoznaje o Klovićevu autorstvu nekih vrijednih umjetnina, kao što su (auto)portret u Nacionalnoj akademiji sv. Luke u Rimu i ilustracije Danteova *Raja* iz kodeksa *Urbinate Latinus 365*. Svoju studiju Golub završava analizom rukopisnih bilježaka koje je Klovićev suvremenik i prijatelj, glasoviti slikar El Greco, vlastitom rukom pripisao na margine onih stranica spominjane Vasarijeve knjige na kojima se spominje Klović. Golub primjećuje da su El Grecove zabilješke uz Vasarijev tekst o Kloviću vrlo oskudne, što ga navodi na zaključak da se El Greco vjerojatno slagao s onim što je Vasari napisao o Kloviću, a dao je visoku ocjenu njegovu umjetničkom radu – da se nije slagao, misli Golub, vjerojatno bi to i zapisao, kao što je zapisao uz rub Vasarijevih tekstova o drugim umjetnicima.

Najnoviji istraživački članak o Kloviću Golub je objavio 2007. godine.²³ Riječ je ustvari o izlaganju što ga je 2006. godine održao na Drugom kongresu hrvatskih povjesničara umjetnosti u Zagrebu. U članku Golub izvještava o novopronađenom pismu iz 1592. godine, koje je Giovanni Francesco Peranda, tajnik ugledne rimske obitelji Caetani, uputio Kamilu, jednom od članova te obitelji, a u kojem mu sugerira da rimsko-njemačkom caru te hrvatsko-ugarskom i češkom kralju Rudolfu II. kao oprostajni dar pokloni Klovićevu

²² Giorgio VASARI, *Le vite de' piu eccellenti Pittori Scultori et Archittettori*, II, Firenze, 1568.

²³ Usp. Ivan GOLUB, Pismo Gio Francesca Perande patrijarhu Caetanu 1592. o Juliju Kloviću, u: Irena KRAŠEVAC (ur.), *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti (Zagreb, 27. – 29. travnja 2006.)*, Zagreb, 2007., 147–157.

sliku sv. Uršule. Nažalost, ta slika danas nije poznata, no u svakom slučaju i to je pismo, drži Golub, dokaz da je Klovićevo slikarstvo bilo vrlo cijenjeno u njegovo vrijeme jer veliki poznavatelji umjetnosti, kakav je bio Peranda, preporučuju upravo njegove slike za dar kraljevima. Golub primjećuje da Peranda u pismu iznosi i neke zanimljive podatke o samom Kloviću. Peranda, naime, navodi da je Klović bio »dobar čovjek, pobožan, jednostavne vjere«, što Golub smatra vrlo važnim podatkom jer upotpunjuje sliku o Klovićevu karakteru o kojem se malo zna. Stoga zaključuje da je Peranda u »pismu patrijarhi Caetaniju nabacio skicu za duhovni portret Klovićev«²⁴.

Osim u svojim znanstvenoistraživačkim radovima, Golub je Kloviću doličnu pažnju posvećivao i u drugim prigodama. Tako neke od lokaliteta i dokumenata o kojima govori u svojim znanstvenim radovima predstavlja i u dokumentarnom filmu *Hodočasnik u Rim*.²⁵ Golub u filmu, inače, općenito govori o hrvatskim znanstvenicima i umjetnicima koji su ostavili trag u Vječnom Gradu. Kloviću posvećuje pet minuta, od 36. do 41. minute filma. Prvo riječima i slikom prikazuje palaču Cancelleria u kojoj je Klović obitavao, radio i umro. Tijekom Golubova govora o Klovićevu oslikavanju Časoslova Farnese u toj palači te o Vasarijevim visokim ocjenama Klovićeva rada, u pozadini se prikazuju prozori palače pored kojih je Klović, kao što Golub pretpostavlja, slikao. Slika zatim prikazuje Klovićev (auto)portret iz Akademije sv. Luke, gdje se u sljedećem kadru nalazi i Golub kako bi riječima opisao te slikom popratio darovnicu iz 1570. godine na kojoj je Klović kod svojeg imena naveo »di Crouatia«. Sljedeća je postaja spominjana crkva sv. Petra u okovima. Golub objašnjava kako mnogi hodočasnici dolaze u tu crkvu pogledati slavni Michelangelov kip Mojsija, a pritom rijetko tko pogleda i Klovićev reljef i grobnu ploču, koji se nalaze nedaleko kipa. Naime, »dovoljno je samo od kipa Mojsijeva lijevo okrenuti glavu i na zidu koji povezuje svetište i lađu crkve vidjeti prekrasan reljef Julija Klovića«, objašnjava Golub, a kamera zorno potvrđuje njegove riječi.

Ovdje valja spomenuti da Golub na više mjesta spominje i vlastiti scenarij za dokumentarni film posvećen Juliju Kloviću, naslova *Dječak i duga*, no taj scenarij do danas nije objavljen, odnosno taj film nije snimljen.²⁶

²⁴ *Isto*, 151.

²⁵ Branko IŠTVANČIĆ (redatelj) – Ivan GOLUB (scenarist i voditelj), *Hodočasnik u Rim* (dokumentarni film), Zagreb, 2011.

²⁶ Golub navodi da su redatelj Branko Ištvančić, urednik Anđelko Glibo, producent Mato Čuljak i snimatelj Branko Cahun pod njegovim vodstvom do sada snimili samo »rimski dio« filma o Kloviću. Usp. Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, Zagreb, 2013., 446.

2. Klović kao Golubova književna inspiracija

Klovićev život i djelo Golubu su osim znanstvenoistraživačke teme predstavljali i inspiraciju za književne, memoarske i slične zapise. Najznačajnije Golubovo književno djelo posvećeno Kloviću je kraća poema *Maximus in minimis*, objavljena 1978. godine u sklopu istoimene grafičko-poetske mape s ilustracijama i bakropisima Golubova kalinovačkog zavičajnika, istaknutoga hrvatskog slikara i grafičara Ivana Lackovića Croate.²⁷ Ujedno je to bilo i prvo samostalno Golubovo književno izdanje.²⁸

Poema se sastoji od osam dijelova, naslovljenih značajnim godinama Klovićeva života te njihovim refleksijama u suvremenosti. Kompozicijski gledano, osim kronološkog načela, pjesme povezuje i akrostih. Naime, osim prve i posljednje pjesme, ostalih šest poredano je tako da prva slova njihovih prvih stihova tvore riječ *KLOVIĆ*.

Prvi dio ciklusa, označen 1498. godinom, tematizira Klovićevo rođenje i djetinjstvo, oslanjajući se pritom na narodne predaje vinodolskog kraja koje žive u tome pretpostavljenom Klovićevu zavičaju. Tako pjesma sukladno predajama o siromaštvu Klovićeve grižanske obitelji govori o sirotij ženi koja je »va voj dolini« kopala »tuji trsi« te o »sirotom ditiću« koji »čuval je tuje ovce«. Zatim se spominje predaja o sitnoslikarskom talentu maloga Klovića koji su zamijetili još njegovi sumještani: »Na nohtu je naslikal / Zadnju vičiru / I stari grad«. Pjesma, također slijedeći predaje o tome kako su Klovića zapazili i u samostan odveli fratri ili Frankopani, završava Klovićevim odlaskom u samo-

²⁷ Ivan GOLUB, *Maximus in minimis: in memoriam Georgii Iulii Clovii Croatae MDLXXVIII – MCMLXXXVIII*, Zagreb, 1978. Riječ je o grafičkoj mapi s neuvezanim listovima formata 197 x 132 mm uloženicima u zaštitnu kutiju. Grafički su listovi odvojeni u dvije cjeline. Prvu čini poema Ivana Goluba *Maximus in minimis* na hrvatskom i talijanskom jeziku. Poema je ilustrirana minijaturama Ivana Lackovića Croate u kombiniranoj tehnici (tuš, gvaš, akvarel). Drugu cjelinu čine bakropisi Ivana Lackovića Croate naslova *20 Gravures*. Svaka od dvadeset gravura potpisana je autorovom vlastitom rukom. Motivi su većinom pejzažni i biblijski, osim jedne gravure koja prikazuje Klovićev portret. Na posebnim listovima nalaze se biografije Ivana Goluba i Ivana Lackovića Croate na hrvatskom i talijanskom jeziku te impresum, tj. opis izdanja. Ukupno je objavljen četrdeset i jedan primjerak izdanja numeriran arapskim brojkama te pet primjeraka namijenjenih nacionalnim knjižnicama u Vatikanu, Zagrebu, Firenci i Parizu označenih slovima A, B, C, D i E.

²⁸ Golub je i prije poeme *Maximus in minimis* pisao stihove, ali su ti njegovi rani književni radovi objavljeni tek nedavno. Usp. Ivan GOLUB, Prvine I. (Pjesme 1951. – 1971.), u: *Marulić*, 44 (2011.) 3, 11–31; Ivan GOLUB, Prvine (II) (1971.), u: *Marulić*, 44 (2011.) 4, 46–87. Inače, iste godine kada i poemu objavio je i ciklus *Kalnovečki razgovori*, ali u časopisu *Forum*. Usp. Ivan GOLUB, *Kalnovečki razgovori*, u: *Forum*, 17 (1978.) 10–11, 712–761, pa je poema Kloviću u čast ipak prvo Golubovo samostalno književno izdanje. Ako govorimo o knjigama u užem smislu, tada pak prvu Golubovu samostalnu književnu knjigu predstavljaju *Kalnovečki razgovori*, objavljeni u autorovu vlastitu izdanju 1979. godine.

stan: »Prošal je fratar / I Frankopan / I zel ga / Va Crikvenicu / Va samostan.« Zanimljivo je da je, za razliku od većine pjesama, ova pisana čakavskim idiomom Klovićeva vinodolskog zavičaja. Očito je Golub, inače rođeni kajkavac, štoviše i vrstan kajkavski pjesnik, želio da i jezik pjesme bude sukladan temi o kojoj govori, a to su Klovićevi dani provedeni u čakavskom Vinodolu. Uostalom, i mali je Klović u vrijeme o kojem govori pjesma vjerojatno i sam govorio tim jezikom.

Drugi dio poeme, druga – mogli bismo reći – pjesma u poemi, označena je 1527. godinom i govori o Klovićevu odlasku iz zavičaja, odnosno o stupanju u red Regularnih kanonika sv. Augustina u Mantovi. U pjesmi se spominje i Klovićev prijatelj i uzor Giulio Romano, koji je u to vrijeme također tamo boravio. Treća pjesma govori o 1536. godini kada je kardinal Grimani Klovića primio u svoju službu u Perugiu iz samostana sv. Sebastijana u Candiani, gdje je bio do tada.

Četvrta pjesma tematizira 1546., godinu kada je Klović dovršio oslikavanje svojeg remek-djela, danas poznatog kao Časoslov Farnese. Lirski subjekt *vidi* Klovića »pribijenog« uza »onaj prozor / Drugi od kraja« u »crkvi Domazovoj« kako »s tananim kistom« oslikava časoslov, a »S listova Hora / Beatae Mariae Virginis / Izranja domovinska zora / Dižu se zavičajne gore«, nakon čega slijedi citat iz Vasarijeve knjige u kojoj govori o Klovićevu hrvatskom podrijetlu. U ovoj pjesmi lirski subjekt prvi put faktografskim podacima o Kloviću izravnije dodaje fikcionalne te ponovno, kao i u ostalim pjesmama, naglašava (pretpostavljeni) Klovićev žal za domovinom – i to ne bilo kojom, nego Hrvatskom. Klovićeva smrt glavni je motiv pete pjesme označene 1578. godinom. I ta pjesma uspostavlja intertekstualni odnos s Klovićevom biografijom te citatan odnos s dokumentima o Klovićevoj smrti.

Šesta pjesma inspirirana je grobnom pločom koju su Kloviću Regularni kanonici sv. Augustina 1632. godine podigli u bazilici sv. Petra u okovima u Rimu, u kojoj je i pokopan. Pritom lirski subjekt *provocira* veličanstveni Michelangelov kip Mojsija, koji se nalazi blizu te ploče i koji je, tobože, ljubomorana njezino podizanje: »Gnjevan, gle, Mojsije drhti u kamenu. / Smiri se, meser Michelangelo, / Ovdje ti počiva prijatelj / IVLIS CLOVIVS DE CROATIA / MAXIMVS IN MINIMIS.« Posljednja dva stiha citat su s Klovićeve grobne ploče, čime je nastavljena praksa prepletanja fikcijskog i fakcijskog, kao i u ostalim pjesmama u poemi.

Inspiraciju za sedmu pjesmu lirski subjekt pronašao je u suvremenosti, upravo 1978. godini kada je poema objavljena. U prvoj strofi lirski subjekt opisuje kako je svežanj cvijeća u nacionalnim bojama (»mak [crvena], ivančice

[bijela], modri različak«) »Sabrano, sjetno i samotno« položio na Klovićev grob, razmišljajući o Klovićevoj smrti u tuđini: »Bez riječi sam / Pred tvojim grobom. / Na dnu srca sjeta. / U zjenici pomračenje. / Nije li to tajna kostiju / Istrulih u tuđini / I trajnog suputništva de Croatia?« U ovoj pjesmi prvi se put lirski subjekt izravnije poistovjećuje s Klovićem, upućujući na zajedničku sudbinu *hodočasnika u Rim*.²⁹

Posljednja pjesma nema naslov te, ponovno čakavskim idiomom vinodolskog kraja izražava žal Klovićeva zavičaja za njim: »Va dolu Vinodolu / Stoji belo deblo / Grane va nebo diže / Moli za one / Kih više ni.« Na taj način ciklus čini zaokruženu cjelinu – kao što je započet Klovićevim zavičajem i čakavskim idiomom, tako je njima i završen.

Kao što je vidljivo, Golub u poemi prepleće fikciju i faksiju, odnosno stvara svojevrsan konglomerat dokumentarnog, pseudodokumentarnog i izmišljenog/zamišljenog. U sadržajnom smislu lirski subjekt, dakle, tematizira neke od ključnih stvarnih događaja iz Klovićeva života, dopisujući u njih narodne predaje i, što je važnije, vlastite opservacije, stvarajući na taj način svojevrsan kratak pregled nekih od najvažnijih događaja Klovićeva života. Kao i na sadržajnoj, i na izraznoj razini prepleće različite idiome, konkretno čakavski, hrvatski standardni, talijanski i latinski jezik, želeći i na toj razini ukazati na kompleksnost Klovićeva života (identiteta), naglašavajući neprestano njegov (pretpostavljeni) žal za domovinom i zavičajem. Pritom je posebno zanimljivo da je lirski subjekt u Kloviću pronašao i identificirajući romarski aspekt, koji pjesmi daje i intimizacijski ton. Cvjetko Milanja je dobro primijetio i da poema kratkim stihom i leksičkim redukcionizmom nastoji »oponašati« Klovićev minijaturizam te da poema u cjelini »odaje jednu od Golubovih značajki – ljetopisno-erudicijski karakter«, dodajući da pritom valja imati na umu »da se u eruditivnost ipak uvlači prisnost i intimnost, dragost zbog uspostavljene blizine, što je opet jedna od autorovih karakteristika i vrijednosti – i humanistička i lirska«. ³⁰ Ovome valja dodati da osim Golubovih pjesničkih te Lackovićevih likovnih minijatura i sam *mali* format te poetsko-grafičke mape (197 x 132 mm) *oponaša* Klovićev minimalizam.

²⁹ Golub je u Rimu od 1961. do 1964. kao pitomac Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima polazio i na Papinskom sveučilištu Gregorijani završio doktorski studij teologije te na Papinskom biblijskom institutu magistarski studij biblijskih znanosti. Od 1984. godine kao pozvani gostujući profesor (*docente invitato*) godinama je u Rimu predavao na Papinskom orijentalnom institutu, a u Vječnome Gradu je u više navrata prije i poslije toga dulje ili kraće vrijeme boravio i zbog drugih razloga (istraživačkih, duhovnih itd.).

³⁰ Cvjetko MILANJA, *Hrvatsko pjesništvo 1950. – 2000.*, IV/1, Zagreb, 2012., 293.

No, poema *Maximus in minimis* nije jedini Golubov književni tekst inspiriran Klovićem. Naime, renesansni se sitnoslikar kao motiv pojavljuje u još najmanje desetak kasnijih Golubovih pjesama i ostalih zapisa razasutih po različitim knjigama, od kojih ćemo u ovoj prilici izdvojiti najsimptomatičnije.

Nakon što je u svoju treću samostalnu zbirku pjesama, *Trag* (1993.), prenio prvu i posljednju pjesmu iz poeme *Maximus in minimis*, davši im naslove *Va voj dolini* i *Va dolu Vinodolu*,³¹ pjesme inspirirane Klovićem nalaze se i u Golubovoj četvrtoj zbirci, naslova *Molitva vrtloga* (1996.). Prva od njih nosi naslov *Odněkud riječ* i govori o tome kako se lirski subjekt, boraveći u Crikvenici, prisjetio autoportreta velikog sitnoslikara iz nedalekih Grižana, što je razriješilo sumnje koje su ga mučile: »Ako slikari mogu praviti autoportrete / onda književnici mogu pisati autobiografije.«³² Tu konstataciju Golub ponavlja i kao jednu od glavnih motivacija za pisanje vlastite autobiografije *Običan čovjek*.³³ Kao i u ostatku zbirke, i ispod netom spomenute pjesme stoji pripisak kada je i gdje napisana (»Crikvenica, 4. kolovoza, nedjelja«), što objašnjava i zašto se lirski subjekt uopće prisjetio Klovića – zato što se nalazi u njegovu rodnom kraju. Druga pjesma, *Samo tko izuje obuću*, nalazi se u ciklusu pjesama nastalih u Rimu, a lirski se subjekt Klovića prisjeća u posljednjem stihu: »Samo tko izuje obuću / i takne zemlju, / osjeti njene poruke / i stupi u dodir sa svima / koji su se u nju upisali. // Je li, Julije Kloviću?«³⁴ Tim stihovima lirski subjekt očito aludira na činjenicu da se nekoga može upoznati tek ako se posjeti njegov zavičaj, odnosno »takne zemlja«, dakle dođe u izravni dodir s *gradivnim materijalom* od kojeg je dotični načinjen – u skladu je to s Golubovom poznatom tezom, koju je izrekao u svojim čuvenim *Kalnovečkim razgovorima*: »F Knigi piše da je Bog čoveka od zemle napravil. / Je, ali od one zemle na kojoj se čovek rodi.«³⁵ Budući da je Klović, prema toj tezi, načinjen od vinodolske zemlje, lirski subjekt vjerojatno aludira na to da ga se može dotaknuti tako da se dotakne ta zemlja.

Klović se pojavljuje kao motiv i u trima pjesmama u zbirci *Nasmijani Bog* (2009.). Štoviše, zbirka se otvara pjesmom *Don Julije Klović* u kojoj lirski subjekt ponovno govori o Klovićevu hrvatskom podrijetlu (»Iz ove zemlje Vas je / stvorio Bog / prije pet stotina i devet godina / Ovdje ste srknuli zrak / Ovo Vaše očice ugledale nebo«), da bi u polovici pjesme prešao na temu vlastite knjige o Kloviću (»A ja pišem knjigu o Vama«) te na kraju pjesme zamolio Boga da mu

³¹ Usp. Ivan GOLUB, *Trag*, Zagreb, 1993., 114–115.

³² Ivan GOLUB, *Molitva vrtloga*, Zagreb, 1996., 184.

³³ Usp. Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, 7.

³⁴ Ivan GOLUB, *Molitva vrtloga*, 234.

³⁵ Ivan GOLUB, *Kalnovečki razgovori*, pretisak, Kalinovac, 2007., [65].

u tome pomogne («Gospodine, daj / da načinim knjigu o don Juliju / i onda ću je napisati»).³⁶ S obzirom na do danas poznate Golubove radove o Kloviću, čini se da knjiga koju spominje u toj pjesmi još nije objavljena. Vjerojatno je riječ o istoj knjizi koju spominje i u svojim autobiografskim zapisima, iz kojih se također može razabrati da knjigu nije dovršio.³⁷ Kako bilo da bilo, motivacija za govor o Kloviću ni u ovoj pjesmi nije slučajna, o čemu saznajemo iz pripiska uz pjesmu, u kojem stoji da je napisana u Grižanama, Klovićevu rodnom mjestu.

U pjesmi *Kao san* iz te zbirke Klović se pojavljuje kao motiv zbog toga što se lirski subjekt nalazi u Klovićevu zavičaju, ovaj put u Crikvenici. Naime, lirski subjekt opisuje kako na Veliku Gospu ulazi u gužvu u crikveničkoj crkvi, prelazeći preko praga »koji ste prešli / vi Jurje Julije Kloviću«, spominje zatim i predaju o Klovićevu odlasku u samostan, da bi na kraju pjesme postavio pitanje, koje ga očito okupira svakim dolaskom u tu crkvu: »Don Julije, jeste li vi naslikali sliku-prizor, kako Nikola Frankopan predaje pavlinima povelju-darovnicu crkve i samostana u Crikvenici?«³⁸ U pjesmi pak *Tri ruže don Juliju* iz te zbirke ponovno pronalazimo motiv odnošenja cvijeća u nacionalnim bojama na Klovićev grob na dan njegove smrti.³⁹

Jedna pjesma posvećena Kloviću nalazi se i u jednom Golubovu znanstvenom tekstu. Naime, u spominjanom članku *Novi doprinosi za Klovića*,⁴⁰ čiji je prvi dio i inače pisan netipičnim esejističko-intimističkim diskursom za znanstvene radove, Golub ne samo da opisuje dokument na kojem je Klovićev autograf, nego i vlastito ushićenje što ga je pronašao: »Snebio sam se. Julije Klović je ovo napisao. Rukovat ću se s Klovićem na njegovu potpisu. Krišom položih ruku na list, na potpis, vlastoručni Klovićev potpis. Na tom listu je počivala sitnoslikareva ruka. I umjesto da do kraja prepisem tekst, u svoju teku zapisah navreli mi stih.«⁴¹ Zatim navodi vlastite stihove, od kojih ćemo navesti samo završni dio pjesme iz kojeg se vidi Golubovo oduševljenje što je Klović kod svojeg imena naveo da je iz Hrvatske: »Vi ste Julije / hodočasnik iz Hrvatske / 'Forse di Croazia'. / O ne forse, / zbilja ste iz Hrvatske. / 'Io don Iulio Clouio di Crouatia.«⁴² U svakom slučaju, ushićenje koje Golub opisuje

³⁶ Ivan GOLUB, *Nasmijani Bog. Deus Ridens*, Zagreb, 2009., 7.

³⁷ »Najvećim dijelom je prelomljena moja knjiga o Juliju Kloviću kod Matice hrvatske. Ne znam što se 'prelomilo' da do danas nisam djelo završio. Vjerojatno su upali drugi poslovi. A možda je odgađanje bilo potrebno kako bih u knjigu uvrstio nova otkrića o Kloviću«, Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, 455.

³⁸ Ivan GOLUB, *Nasmijani Bog*, 33.

³⁹ Usp. *Isto*, 49.

⁴⁰ Ivan GOLUB, Klovićev Dante.

⁴¹ Ivan GOLUB, *Novi doprinosi za Klovića*, 34.

⁴² *Isto*.

zbog pronalaska autografa («Snebih se« itd.) govori o tome da mu istraživanje Klovićeva života i djela nije samo još jedan od istraživačkih zadataka, nego i mnogo više, nešto prema čemu gaji i osoban odnos. To potvrđuje i činjenica da je od radosti napisao pjesmu. No, ta činjenica govori i o tome da u Golubu očito cijelo vrijeme, u svakom trenutku i čime se god bavio, istodobno stanuje i znanstvenik i umjetnik. Posebno je zanimljiv podatak da Goluba izuzetno veseli i činjenica da je na pronađenom listu »počivala sitnoslikareva ruka«. Kao i u ranije spominjanoj pjesmi u kojoj dotiče zemlju Klovićeva zavičaja, Golub kao da i ovdje teži taktilnom kontaktu s njim. Da mu je *rukovanje* s Klovićem važno potvrđuje i zgoda kada je, unatoč tome što to nije bilo dozvoljeno, kriomice dotaknuo original Časoslova Farnese u njujorškoj knjižnici: »Imao sam silnu želju rukovati se s Klovićem na djelu na kojem je godinama dan na dan bila njegova ruka. I kad je nešto lupilo ili je netko zovnuo donositelja Časoslova ja sam hitro taknuo časoslov. I tako se u razmaku od više stoljeća rukovao s Klovićem.«⁴³

Kao što je vidljivo iz Golubovih pjesama i zapisa, Klović se u njima pojavljuje kao motiv prije svega zahvaljujući činjenici da se autor/lirski subjekt nalazi u njegovu zavičaju (Crikvenica, Grižane), na pojedinim mjestima u Rimu povezanim s njime, ili je pak riječ o datumu ili nenadano pronađenom dokumentu povezanom s Klovićem. Pjesme, kao i poemu, odlikuje izrazita dokumentarističnost, odnosno čvrsta povezanost sa stvarnom Klovićevom, ali i autorovom biografijom, što je, inače, i opće obilježje Golubova poetskog pisma. U svakom slučaju, u Golubovim pjesmama inspiriranim Klovićem vidljiva je čvrsta povezanost s vlastitim znanstvenoistraživačkim tekstovima o velikom umjetniku malih formi, što je obilježje i njegovih memoarskih zapisa inspiriranih Klovićem.

Golubovim poetskim zapisima o Kloviću vrlo su, naime, slični i oni memoarsko-esejistički. U zapisu *Tri cvijeta za Julija Klovića* iz knjige *Lice prijatelja* (2000.) Golub, slično kao i u dvjema do sada spominjanim pjesmama, opisuje kako je, ovaj put 3. siječnja 1989. godine, odnio svežanj cvijeća u nacionalnim bojama na Klovićev grob u crkvi sv. Petra u okovima u Rimu.⁴⁴ Kupujući cvijeće u cvjećarni, prodavačica je dobro pretpostavila da je boje cvijeća izabrao prema bojama zastave svoje domovine, no pogriješila je o kojoj se državi radi – pretpostavila je da je Francuz, na što joj je autor/pripovjedač odgovorio: »Ne. Ja sam Hrvat.«⁴⁵ Ta rečenica, kao i činjenica da je kupio cvijeće u nacionalnim

⁴³ Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, 449.

⁴⁴ Ivan GOLUB, *Lice prijatelja*, Zagreb, 2000., 230–232.

⁴⁵ *Isto*, 230.

bojama, svjedoči o tome da je autoru/pripovjedaču stalo do isticanja Klovićeve nacionalne pripadnosti.

No, Klovićeva nacionalnost nije jedino što autor/pripovjedač želi istaknuti u svojem zapisu. Naime, potencijalno neupućenom čitatelju autor/pripovjedač želi ukazati na Klovićevu slavu i veličinu. To je vidljivo iz nekoliko činjenica. Prva je svojevrsno *ignoriranje* Michelangelova slavnog Mojsija koji se nalazi tik do Klovićeve nadgrobne ploče u toj crkvi: »Uspeo sam se hitro po strmim stubama do Sv. Petra u okovima. Pohitao desnom stranom crkve. Makar je Michelangelov Mojsije bio osvjetljen, ne zaustavih se. Danas idem ka Kloviću.«⁴⁶ Druga je citiranje natpisa s Klovićeva groba (»Julije Klović slikar bez premca – IVLIVS CLOVIVS PICTOR NEMINI SECVNDVS«) te Vasarijevih pohvalnih rečenica o Kloviću: »Kako je ono Vasari, Klovićev suvremenik i prijatelj, o Kloviću pisao u 'Životima slavnih slikara, kipara i graditelja' (1565.): 'Nije bilo i za mnogo stoljeća neće biti slikara malih stvari kakav je Julije Klović'.«⁴⁷ Stojeći s jednim od redovnika koji brinu o crkvi pred Klovićevim grobom, pripovjedač je izmolio Očenaš »na jeziku na kojem je majka naučila Klovića moliti«,⁴⁸ a zatim poznaniku s latinskog prevodi i citira cijelu spomen-ploču sa crkvenog zida. Nakon što je poznanik otišao, pripovjedač se vratio spomen-ploči, s koje su mu za oči zapele dvije činjenice. Prva se tiče Klovićeve nacionalnosti: »Zagledao sam se u riječi na ploči: 'Iz Hrvatske – de Croatia'.«⁴⁹ No, bacivši još jedan pogled na spomen-ploču, zapela mu je za oko rečenica: »Najveća pomnja u najmanjim stvarima – diligentia in minimis maxima«, nakon čega donosi sljedeće refleksije: »Znam, to je pohvala njegovu sitnoslikarskom umijeću, ali to je i pouka ljudskom životu. Ne mogu svi raditi takozvane velike stvari. Ali ne mogu li svi s velikom pomnjom raditi malene stvari. I nije li velika pohvala biti 'najveći u najmanjemu – maximus in minimis'.«⁵⁰ Pripovjedač u tim riječima pronalazi duboku ne samo umjetničku nego i životnu mudrost, korespondentnu kršćanskom nauku da treba cijeliti i male stvari i mala djela. Ukoliko pripovjedača izjednačimo sa stvarnom osobom Ivana Goluba, a za to ima mnogo razloga, uostalom taj je zapis više faktografski nego fikcijski, tada možemo ustvrditi kako se Golub u svojem književnom stvaralaštvu te maksime i držao. Naime, na formalnom planu brojne Golubove ne samo pjesničke nego i prozne uratke karakteriziraju leksička sažetost i kratko-

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, 231.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto.

ća (sve do trostišnih ili dvostišnih formi)⁵¹ kojima postiže snažne estetske učinke, a na sadržajnom planu nerijetko govori o tzv. malim životnim običnostima i bezazlenostima.

I u zapisu *Kod Michelangela i Klovića* iz iste knjige⁵² Golub na neki način omjerava ta dva umjetnika koji su, navodno, i za života bili svojevrsni takmaci. Naime, u tome tekstu pripovjedač govori kako je u crkvi u kojoj se nalaze Michelangelov Mojsije i Klovićev grob susreo mladog hrvatskog svećenika s grupom mladih ljudi te ih upitao jesu li osim Mojsija vidjeli i Klovićev grob, na što su mu odgovorili da ga nisu mogli pronaći. No, to Goluba nije smelo u njegovim namjerama te prednost u svojem posjetu daje zemljaku: »Oprostite, messer Michelangelo, što ću najprije do zemljaka. Krv nije voda.«⁵³ Golub time ne želi minorizirati Michelangela – u ovome, ali i nekim drugim svojim tekstovima, divi se i njegovim djelima, štoviše naziva ga »štovani pjesniče riječi, kamena i boja« – ali mu ravnopravno supostavlja Klovića, *Michelangela minijature*. Pripovjedač u nastavku teksta, kao i u nekim od ranije spomenutih pjesama, uspostavlja fiktivni dijalog s Klovićem: »Kako Vam je bilo pod rimskim nebom, Julije? Spominjete li se zemlje iz koje Vas je Bog napravio, zemlje hrvatske?«⁵⁴ Pripovjedač kao da ovdje ponavlja dvojbu koja je mučila lirskog subjekta u poemi *Maximus in minimis* – je li Klović čeznuo za domovinom, je li se prisjećao odakle je potekao?

Znatan prostor Kloviću, kao i ostalim povijesnim osobama čije je živote proučavao, Golub posvećuje i u svojoj autobiografskoj knjizi *Običan čovjek*, objašnjavajući motivaciju za to na sljedeći način: »Moja istraživanja o povijesnim osobama su sputništvo, suživot s istraživanima unatoč razdaljini od više godina, odnosno stoljeća. Pisanje vlastitog života nalaže uvažavanje te činjenice. I zato pišući svoj životopis pišem, dakako, ukratko životopis povijesnih osoba koje sam istraživao i koje još proučavam.«⁵⁵ Tako i Kloviću u knjizi posvećuje nekoliko desetaka stranica, donoseći svojevrsni sažetak svih svojih dosadašnjih istraživanja njegova života i djela. No, osim toga donosi i poneku do tada nepoznatu zanimljivost povezanu s njegovim bavljenjem Klovićem. Tako iznosi podatak kako je i zašto uopće počeo proučavati njegov život i djelo. Naime, liječeci se u Thallassoterapiji u Crikvenici upoznao je primariusu dr. Stanka Jurdana, ravnatelja te ustanove i liječnika, koji mu je zanosno pri-

⁵¹ Vrlo kratke poetske uratke, koji se sastoje od svega nekoliko stihova, moguće je pronaći u svakoj Golubovoj pjesničkoj zbirci, a npr. zbirka *Suze i zvijezde* (2013.) u cijelosti se sastoji samo od dvostiha.

⁵² Ivan GOLUB, *Lice prijatelja*, 571–577.

⁵³ *Isto*, 574.

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ Ivan GOLUB, *Običan čovjek*, 9.

povijedao o Vinodolu i Kloviću te ga zamolio da mu po povratku u Zagreb pronađe nešto literature o sitnoslikaru u Zagrebu: »Obećanje sam iskupio. Iz literature prešao sam na vlastito istraživanje o Juliju Kloviću. Nisam slutio da sam započeo dug put, koji još traje.«⁵⁶ Zatim opisuje tijek svojih istraživanja, a posebno svoje posjete Vinodolu i Grižanama, donoseći i do tada neobjavljenu pjesmu posvećenu Kloviću, u kojoj posebno ističe Klovićevu iskrenu, »djetinju vjeru«, što je aspekt Klovićeva karaktera koji u svojim prijašnjima radovima nije posebno naglašavao.

Zaključak

Tijekom pedesetogodišnjeg bavljenja životom i djelom Julija Klovića Ivan Golub je objavio osam znanstvenih i stručnih radova u kojima se ponajviše bavio Klovićevom biografijom. U svojim radovima većinom govori o izvornim arhivskim dokumentima (povelje, pisma, darovnice, matice umrlih) pronađenima u vatikanskim, rimskim i općenito crkvenim i državnim arhivima diljem Italije i drugdje. Dokumenti nerijetko izazivaju nedoumice i dvojbe o tome govore li zaista o Kloviću ili ne, jer njegovo ime, prezime i dodatci uz njih u njima imaju različite oblike. No, Golub u svakom dokumentu pronalazi valjanje i uvjerljive kako lingvističke tako i kontekstualne dokaze da se u njima zaista govori o hrvatskom minijaturistu, pokazujući uz to, osim interpretativnih vrlina, i veliku erudiciju, odnosno poznavanje vrlo širokog konteksta Klovićeva vremena.

U tim dokumentima, koji obično i nisu velikog opsega, saznajemo naoko vrlo malo podataka o Kloviću, no svaki od njih donosi neku zanimljivost koja dotad uglavnom nije bila poznata. Uostalom, u nedostatku mnogih podataka iz Klovićeva života svaki je novi podatak, koliko god bio sitan, prava dragocjenost. To je ujedno još jedno obilježje koje povezuje Klovića i Goluba – uočavanje i uvažavanje i najsitnijih detalja. S druge strane, neki dokumenti o kojima Golub govori, kao što su zapis iz matice umrlih ili Klovićev autograf u kojem navodi svoju hrvatsku provenijenciju, predstavljaju kapitalan Golubov prinos klovićologiji i svrstavaju ga među vrlo značajne ne samo hrvatske klovićologe.⁵⁷

Iako je dijelom i u njegovim znanstvenim radovima vidljiv subjektivan pristup Klovićevu životu i djelu, to posebno dolazi do izražaja u Golubovim književnim, memoarskim i sličnim zapisima inspiriranim Klovićem. U tim radovima, koji su, istina, uvelike motivirani stvarnim događajima iz Klovićeva

⁵⁶ *Isto*, 439.

⁵⁷ Usp. Tonko MAROEVIĆ, O cjelovitosti opusa Ivana Goluba, u: Ivan GOLUB, *Sabrana blizina*, Tonko Maroević (ur.), Zagreb, 2003., 9.

života te isprepleteni aluzijama i citatima iz stvarnih dokumenata, Golub ipak znatnije izražava osobniji odnos prema Kloviću, prije svega poistovjećujući se s njim kao *forse di Croatia*. Na takav odnos između Klovića i Goluba još je 1978. godine povodom izlaska prvog Golubova književnog djela o Kloviću, kraće poeme *Maximus in minimis*, upozorio Tonko Maroević, koji smatra da je, baveći se proučavanjem dokumenata o Klovićevu životu, Golub Klovića ustvari doživio »kao suputnika i supatnika – usamljenog našijenca u Vječnom gradu... Sa stranica drevnih časoslova i pergamena javi se sugovornik: tih, samozatajan i skroman, marljiv, uporan i predan poslu – iako zapitan i začuđen poput pjesnika tako da nije bilo lako izbjeći stanovitu identifikaciju.«⁵⁸ Maroević o tome govori i u svojem kasnijem radu o Golubu, primjećujući da Golub Paštrića i Klovića smatra »na neki način vlastitim prethodnicima, našijencima koji su prolazili istim ulicama uz Tiber i često zalazili u one iste ambijente kojima je i on hodočastio«⁵⁹.

U svojim književnim tekstovima Golub posebno naglašava Klovićevo hrvatsko podrijetlo, predmnijevajući njegov žal za domovinom iz tuđine. Osim takovrsne identifikacije, Golub kod Klovića cijeni i njegovu posvećenost malim formama. U tom bismo smislu mogli postaviti pitanje: Nije li Golub možda upravo u Klovićevu slikarskom minimalizmu pronašao uzor za vlastiti književni minimalizam, vidljiv u kratkim formama koje čine dio njegova književnog opusa (pogotovo trostisi i dvostisi), ali i s obzirom na tematiziranje tzv. *malih* (svakodnevnih, naizgled banalnih i nevažnih) motiva u svojem književnom stvaralaštvu? Također, Klovićevu je minimalizmu korespondentna i Golubova znanstvena minucioznost, odnosno potraga i uvažavanje i najmanjih detalja i podataka koji, koliko god bili mali, ustvari čine važan doprinos proučavanom području. Bjelodano je to vidljivo i iz tematiziranog Golubova istraživanja Klovićeva života i rada, prilikom čega jednako veliku pažnju posvećuje svim, pa i najsitnijim, dostupnim podatcima. Konačno, Golub u Kloviću pronalazi, mogli bismo reći, i životne mudrosti, kao što je ona o važnosti *malih stvari*. Također, možemo primijetiti i činjenicu da se Golub (lirski subjekt/pripovjedač) Kloviću često direktno obraća kao da je živa osoba, a zanimljiva je i činjenica da osim razgovora teži i taktilnom kontaktu s njim dodirujući zemlju po kojoj je hodao ili dokumente koje je izradila Klovićeva ruka.

S obzirom na sve nabrojano, očito je da Klović Golubu nije samo još jednu od brojnih kulturnopovijesnih tema kojima se bavio, nego i mnogo više. Klo-

⁵⁸ Tonko MAROEVIĆ, Uspomeni Jurja Julija Klovića Croatiae minijaturista, u: Tonko MAROEVIĆ, *O naivi i autsajderskoj umjetnosti. Kritike, eseji i studije 1968 –2012.*, Vladimir Crnković (ur.), Zagreb, 2013., 29.

⁵⁹ Tonko MAROEVIĆ, O cjelovitosti opusa Ivana Goluba, 9.

vić Golubu, naime, predstavlja znanstvenu i umjetničku, a moglo bi se reći, i životnu inspiraciju, i to prije svega kao našijenac u Vječnom Gradu s kojim se može poistovjetiti, odnosno kao Hrvat (umjetnički) djelatlan izvan nacionalnih granica. Osim toga, Golubov interes za Klovića, odnosno njegova identifikacija s njim, zasigurno leži i u umjetničkom, znanstvenom i životnom interesu za *male stvari*. Takav identificirajući odnos prema Kloviću Goluba bitno razlikuje od svih drugih istraživača života i djela velikog sitnoslikara. Rijetko je koji istraživač, naime, Kloviću osim znanstvenih i stručnih posvetio i književna i memoarska djela. I to onakva koja naslućuju pojedine dimenzije Klovićeve osobnosti o kojima ne govore niti mogu govoriti dokumenti, kao što su zavičajna i domovinska, pa i vjerska privrženost. U tom smislu Golubu pripada povlašteno mjesto među svjetskim klovićolozima.

Summary

DILIGENTIA IN MINIMIS MAXIMA

JULIJE KLOVIĆ AS A SCIENTIFIC TOPIC OF AND LITERARY INSPIRATION TO IVAN GOLUB

Mario KOLAR

Croatian Parliament, Library
Trg sv. Marka 6, HR – 10 000 Zagreb
mario.kolar@gmail.com

Among the many scholars of life and work of Julije Klović (1498–1578) a special place belongs to Ivan Golub. Namely, apart from publishing a dozen scientific articles on Klović, Golub dedicated the same amount of literary and similar writings to the Croatian Renaissance miniaturist painter. After an analysis and interpretation of Golub's scientific and literary works dedicated to Klović, the author reaches the conclusion that Klović represents for Golub not only a scientific topic but also an artistic one. Furthermore, one could say that Klović is for Golub a life inspiration, primarily as one of ours in the Eternal City with whom Golub could identify; i.e. as a Croatian citizen who worked (artistically) abroad. Apart from that, similarities between Golub and Klović can be recognised also in the fact that they both worked on religious motifs and they both strived for expressive minimalism, that is, they were interested in so-called little things.

Keywords: *Julije Klović, Ivan Golub, artistic minimalism, literary minimalism.*